

УДК 167.7: 17.025

Матвійчук А. В., к.філос.н., доцент, Мохнюк Ю. Р., ст. 4 курсу юридичного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, М. Рівне)

ПРОБЛЕМНИЙ КОНТЕКСТ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розкрито зміст та завдання сучасної екологічної освіти. Здійснено аналіз проблемних моментів здійснення екологічної освіти, зокрема у вищій школі України. Обґрунтовано позицію про фундаментальний характер екологічної освіти, яка сьогодні постає важливим чинником становлення збалансованого суспільства та екологічної організації виробництва. Показано важливість підвищення ефективності екологічної освіти для вирішення сучасних екологічних проблем.*

***Ключові слова:** екологічні проблеми, екологічна освіта, вища школа.*

***Аннотация.** В статье раскрыто содержание и задачи современного экологического образования. Проанализированы проблемные моменты осуществления экологического образования, в частности в высшей школе Украины. Обоснована позиция о фундаментальном характере экологического образования, которое сегодня выступает важным фактором становления сбалансированного общества и экологической организации производства. Показана важность повышения эффективности экологического образования для решения экологических проблем.*

***Ключевые слова:** экологические проблемы, экологическое образование, высшая школа.*

***Annotation.** The article deals with the content and objectives of modern environmental education. The analysis of the problematic points in the implementation of environmental education, particularly at Ukrainian high school, was held. The position of the fundamental nature of environmental education, which now appears an important factor for sustainable social and environmental production organization was asserted. The authors show the importance of improving the efficiency of environmental education to address environmental problems.*

***Key words:** ecological problems, ecological education, high school.*

Системний характер наявних та потенційних екологічних проблем зумовлює особливу цікавість до питання розроблення форм і способів

формування екологічно зважених основ професійної поведінки майбутніх фахівців, у професійні функції яких входить прийняття певних рішень або здійснення певних дій, що потенційно можуть позначитися на цілісності або функціонуванні різного роду екосистем. Очевидно, що переорієнтувати людство на нові пріоритети та ціннісні установки неможливо без спеціального, тривалого, цілеспрямованого освітнього процесу та формування відповідної громадської думки, екологічної свідомості і екологічної культури кожної людини.

Свого часу, про необхідність перебудови свідомості людей чітко висловлювався Микита Моїсєєв: «Технічний розвиток абсолютно необхідний, але його недостатньо: іншою повинна стати цивілізація, іншим – духовний світ людини, її потреби, її ментальність» [1, с. 70]. Водночас, у повсякденній практиці ми можемо констатувати, що попри загальне сприйняття ідей дружнього ставлення до природи та необхідності екологізації свідомості (зокрема, професійної), реальних та відчутних перетворень в цьому плані не відбувається. Загальна парадигма предметно-практичної діяльності людини та суспільства за своїм змістом залишається антропоцентричною, а виробнича діяльність здебільшого не корелюється з об'єктивними екологічними закономірностями.

Слід також зазначити, що проблематика належного у контексті професійної підготовки та її значення для вирішення проблем екологічного характеру усвідомлена у нас не до кінця. Реальний вплив вимог екологічної етики та екологічного законодавства на повсякденну практику, в тому числі й на професійну діяльність фахівців різного профілю, відчувається мало, хоча необхідність такого впливу ніким не заперечується. Так само загально визнаним фактом є неадекватність змісту сучасної екологічної освіти завданням екологізації предметно-практичної діяльності сучасного суспільства, що унеможливило досягнення гармонії відношення «Людина – Природа».

Теоретичною основою дослідження проблемного контексту сучасної екологічної освіти у вищій школі України слугують праці В. Андрушенка, Н. Абрамова, Н. Бугайова, Г. Глухова, С. Дерябо, І. Зязюна, С. Кривих, А. Кусжанової, Н. Лавриченко, Л. Лазаренко, Е. Ласло, М. Левшина, М. Липмана, І. Предборської, Н. Реймерса, Т. Саська, П. Сауха, В. Сластьоніна, О. Удода, Г. Філіпчука, Л. Юрченко. Водночас прагнення здобути максимально глибоке уявлення про феномен екологічної освіти зумовили необхідність звернення до праць щодо ідеології екологізму та інвайронменталізму, що представлені працями таких вітчизняних та зарубіжних науковців, філософів та громадських діячів як-от Т. Гардашук, А. Гіляров, В. Дьожкін, Г. Дейлі, Н. Злогніков, Е. Кірк, Р. Кіркман, В. Кронан, О. Леопольд, К. Лоренц, К. Маєр-Абіх, А. Маслєєв, В. Мільдон, А. Наєс, Ю. Олейніков, М. Пак, А. Печчеї, Е. Родас, Х. Ролстон III, К. Ситник,

В.Снакін, К.Таунсенд, П. Тейлор, І. Фролов. Отож праці згаданих науковців становлять теоретико-методологічний фундамент нашого дослідження та дозволяють аргументовано розкрити висунуті нами тези.

Метою нашої статті є дослідження феномену екологічної освіти та осмислення проблемного контексту сучасної екоосвіти у вищій школі України. Звернення до проблематики екологічної освіти зумовлене також усвідомленням іншого, нажаль, очевидного факту: кричущою проблемою сьогодення є ситуація ігнорування розвитку вказаного освітнього напрямку, що зводить нанівець можливість поширення та практичного впровадження ідей та концепцій еколого-етичного характеру.

Передусім зауважимо, що ще на першій міжнародній нараді з педагогічних питань екології (Невада, США, 1970) екологічну освіту визначили як неперервний процес засвоєння цінностей і понять, які спрямовані на формування вмій і відношень, необхідних для усвідомлення й оцінки взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою та довкіллям. Екологічна освіта передбачає розвиток вмій приймати екологічно відповідальні рішення та засвоєння відповідних правил поведінки у навколишньому середовищі. Водночас, за допомогою екологічної освіти окремі особи і колективи усвідомлюють оточуюче їх середовище, набувають знання, підвищують компетентність, виробляють систему цінностей і досвід, а також готовність діяти, що дає їм можливість як індивідуально, так і колективно вирішувати сучасні й майбутні проблеми, пов'язані з навколишнім середовищем [2, с. 169].

Між тим, український дослідник Володимир Онопрієнко характеризує проблеми сучасної екологічної освіти вказує на те, що сьогодні, наприклад, українська освіта грішить увагою лише до так званих фахових знань, що врешті решт, формує фрагментарну, мозаїчну картину світу у свідомості майбутнього фахівця: «кожен випускник... вищого навчального закладу має певну кількість уявлень про власну професійну діяльність, знає про абстрактні екологічні проблеми, але не має єдиної системи поглядів на навколишнє середовище» [3, с. 54].

Українська дослідниця Світлана Рудаківська звертає увагу на те, що загальне спрямування екологічної складової у національній системі освіти України має поверхово-інформативний характер, відсутні умови для забезпечення впливу ідей екоцентричного спрямування на світогляд і систему моральних та інших цінностей, які й визначають глибинні засади індивідуальної та колективної поведінки під час створення і застосування нових технологій та засобів виробництва [4, с. 516]. Водночас, Рудаківська зауважує, що екологічну тему сьогодні переважно використовують для політичного ритуалу, а не як дороговказ з метою руху до ситуації «сталого розвитку» (*sustainable development*) [4, с. 514].

В цьому контексті варто згадати міркування вітчизняних дослідників Анатолія Толстоухова та Миколи Хилька, які наголошували, що вся система управління природокористуванням має гостру потребу у кваліфікованих фахівцях, сприйнятливих до нових вимог еколого-економічної політики і здатних повною мірою нейтралізувати екологічну безграмотність урядових чиновників і господарських керівників. «Слід підкреслити, і це не є таємницею, що керівництво країни тривалий час нехтувало підготовкою кадрів екологів-природокористувачів, а коли незначна кількість їх усе-таки з'явилась, їх нерідко відтісняли від безпосередньої професійної діяльності. Останнім часом ситуація дещо поліпшується. Але вишівська підготовка екологів-практиків залишається недосконалою. Є гостра потреба у створенні спеціалізованих факультетів, де був би забезпечений розгорнутий макроекологічний підхід до освіти» [5, с. 137].

Своєю чергою український дослідник Георгій Філіпчук наголошує на необхідності посилення професійної та світоглядної функції освіти. Їх поєднання, вважає науковець, уможливить творення екоцентричного типу людини, коли, з одного боку, опановуються екологічні знання, вміння, практичні навички, а з іншого – відбувається екологізація мислення і поведінки, закладаються етичні норми у стосунках з природним середовищем [6, с. 84].

В цьому ж ключі розмірковує російська дослідниця Марина Каліннікова, яка обстоює позицію, що екологічна освіта покликана сприяти розвитку особи і водночас забезпечити гармонізацію стосунків людини з природою, що передбачає стимулювання інтелектуального розвитку людини і збагачення її мислення шляхом сучасних методів пізнання. Екоосвіта має соціалізувати людину через занурення її в існуюче культурне, техногенне і інформаційне середовище; створити умови для безперервної самоосвіти і досягнення нового рівня наукової грамотності [7, с. 225].

Між тим, інша російська дослідниця – Ірина Суботіна, розмірковуючи на тему екологізації науки та освіти визначила мету екологічної освіти як накопичення того обсягу знань, який необхідний кожній людині для здійснення предметно-практичної діяльності у гармонії з природою і, водночас, це екологізація кругозору особистості, що передбачає оволодіння знаннями, суміжними з екологічними, а також відображає взаємозв'язок екологічних відносин з економікою, науково-технічним прогресом, політикою, правом тощо [8].

Водночас, ще одна українська дослідниця – Тетяна Саєнко наполягає на тому, що екологізація будь-якого виду діяльності, науково обґрунтоване природокористування можливе лише за умови масової екологічної компетентності фахівців, особливо технічного спрямування. Отож екологічна освіта, наголошує науковець, сьогодні постає важливим чинником становлення збалансованого суспільства, у якому організація

виробництва проводиться з позицій можливостей біосфери і заради збереження феномену життя на планеті. Зрештою, Тетяна Саєнко, обстоює позицію, що екологічна освіта має отримати статус стратегічної, масштабної, важливої, пріоритетної галузі, з розширеним і оновленим змістом, формами та методами навчання [9].

Свого роду рефреном до викладеного вище звучить позиція української дослідниці Любові Юрченко, яка трактує екологічну освіту та виховання як складну філософсько-світоглядну, соціально-економічну та психолого-педагогічну проблему, змістом якої є формування розуміння сучасних екологічних колізій, виховання відповідальності за стан довкілля, оволодіння навичками етичної поведінки в природі. Такої мети, на переконання дослідниці, можна досягти лише спільними зусиллями навчальних закладів, державних установ, громадських організацій, окремих громадян [10].

У цьому контексті варто згадати результати рейтингу актуальних проблем людства XXI сторіччя – «21 Issues for the 21st Century» [11], з яких випливає, що нині взаємодія між політикою і науковими колами є неадекватною наявним проблемам, що заважає розробленню ефективних рішень щодо глобальних проблем. Фактично це є підтвердженням розриву між теорією і практикою, аргументом щодо відсутності продуктивної комунікації між носіям знань і тими, хто на їх підставі мав би ухвалювати рішення. Напевно, не буде перебільшенням сказати, що цей розрив (або в термінах експертів ООН – відсутність мостів) закладається на рівні школи, а отже на цьому рівні передусім вказана проблема має вирішуватися. Іншими словами, ефективним реформам політичної системи, творенню нових економічних відносин та забезпеченню гармонійного змісту відношення «Людина – Природа» має передувати перегляд функцій освіти в сучасному суспільстві. Загальним має стати усвідомлення ваги педагогічної теорії та практики не лише з точки зору культурно-освітніх міркувань, а, передусім, з мотивів забезпечення вирішення нагальних цивілізаційних проблем.

Необхідно пам'ятати, що освіта є особливим соціокультурним феноменом, що має достатньо широкий перелік взаємопов'язаних характеристик. Зокрема, український філософ та педагог Віктор Андрущенко трактує освіту як форму людської діяльності з передачі-освоєння наукових знань, культури, інформації, досвіду; як специфічну підсистему суспільного життя, в якій здійснюється означена функція; як множину відносин, що складаються між людьми у рамках особливого соціального інституту; як систему цінностей і норм, за якими формується особистість; як механізм виховання особистості; як мережу організацій, закладів та установ, через які передаються знання від одного покоління до іншого тощо [12, с. 6].

При цьому освіта виконує відповідні соціокультурні та прогресотворчі функції [13, с. 548–549], серед яких варто виділити: 1) відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм життя; 2) формування

суспільного і духовного життя людини; 3) прискорення культурних змін і перетворень у суспільному житті і в окремій людині.

Зрештою базове завдання для освітянської спільноти було сформульовано Жаком Делором, президентом Міжнародної комісії ЮНЕСКО з проблем освіти у ХХІ сторіччі, який про завдання сучасного педагогічного процесу сказав так: сформувати вміння жити, вміння працювати, вміння жити разом, вміння вчитися [14].

Отже, сучасна освіта має бути орієнтована на особистість та вирішення її реальних життєвих проблем (серед яких проблеми екологічного характеру напевно посідають не останнє місце). Сучасна освітня практика не лише має озброювати різноманітними знаннями та долучати до культурної спадщини (вітчизняної або світової) – вона повинна чітко вказувати молодій людині на те, що здобуті знання та засвоєні ціннісні переконання можуть бути ефективно використані у повсякденному житті, забезпечити життєвий успіх, відчуття щастя. В дусі Габермаса, маємо шукати зв'язки між символічно структурованим життєсвітом, комунікативною дією та дискурсом.

У підсумку, маємо підстави відзначити, що подолання вище згаданого розриву між політикою і науковими колами в контексті розроблення та реалізації ефективних рішень щодо глобальних проблем вимагає усвідомлення того факту, що «наукові відкриття виникають у процесі інтенсивної роботи думки та духовних просвітлень людини, яка існує в певному інформаційному просторі, а реалізація наукових досягнень неможлива без відповідної волі людей, які приймають рішення та несуть за них усю повноту відповідальності» [15, с. 83].

З цього випливає, що обов'язковою умовою вирішення екологічних криз є глибоке, особистісне володіння людьми, які приймають рішення – політиками, адміністраторами, менеджерами, здобутками екологічної науки та екоетики, що акумулюють інтелектуальний досвід та матеріальні досягнення людства в практиці природокористування. Отже, якщо ми говоримо про ефективну екоосвіту в Україні то, очевидно, як найшвидше має бути створений відповідний освітній простір, що спиратиметься на можливості вищої школи щодо поширення цивілізаційного екологічного досвіду та здобутків.

1. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь разума / Н. Н. Моисеев. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 156 с. **2.** Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна Думка, 2001. – 514 с. **3.** Онопрієнко В. П. Особливості менеджменту екологічної освіти в аграрних університетах / В. П. Онопрієнко // Нова парадигма: [журнал наукових праць] – 2011. – Вип. 103. – С. 52–62. **4.** Рудаківська С. В. Освіта для сталого розвитку як перспектива екологічної освіти / С. В. Рудаківська // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць – 2012. – Випуск 62. – С. 514–519. **5.** Толстоухов А. В.

Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем [Текст] / А. В. Толстоухов, М. І. Хилько // Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2001. – 333 с. **6.** Філіпчук Г. Природо- і людиноцентризм у контексті екоосвіти сталого розвитку // Освіта і управління. – 2010. – Т.13. №2–3. – С. 79–85. **7.** Калинникова М. В. Роль вузовського образования в формировании экологической культуры / М. В. Калинникова // Вестник РУДН. – 2003. – № 4–5. – С. 223–227. **8.** Субботина И. В. Экологизация науки и образования: социально-философские аспекты: автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата философских наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / И. В. Субботина Ирина Владимировна – Пятигорск, 2010. – 25 с. **9.** Саєнко Т. В. Освіта екобезпечного інформаційного суспільства: проблеми і перспективи [Текст] : [монографія] / Т. В. Саєнко – К. : Освіта України, 2008. – 288 с. **10.** Юрченко Л. І. Еколого-естетичне виховання як підстава формування екологічної культури / Л. І. Юрченко // Гуманітарний часопис: Збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2008. – №4. – С.144–149. **11.** UNEP, 2012. 21 Issues for the 21st Century: Result of the UNEP Foresight Process on Emerging Environmental Issues // United Nations Environment Programme (UNEP) – Nairobi, Kenya, p. 5. **12.** Андрущенко В. П. Ціннісний дискурс в освіті / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 1. – С. 5–18. **13.** Михайлишин Г. Й. Аналіз методологічних принципів освітньої парадигми / Г. Й. Михайлишин // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць – 2012. – Випуск 66. – С. 547–552. **14.** Делор, Ж. Образование: необходимая утопия [Текст] / Ж. Делор // Педагогика. – 1998. – № 5. – С.3–24. **15.** Амельченко С. Н. Диалектика сущего и должного в процессуальном бытии культуры / С. Н. Амельченко // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 3. – С. 78–91.

Рецензент: д.е.н., професор В. І. Борейко.